

A KISVÁROSOK MODERNIZÁCIÓJÁNAK TÁRSADALOMFÖLDRAJZI ÁTTEKINTÉSE VAS MEGYEI PÉLDÁKON

(The Social Geographical Outline of Provincial Towns'
Modernization in Vas County)

LENNER TIBOR

A témaválasztás indoklása

Vizsgálatunkban a szándék-módszer-eredmény hármasszempontja alapján összegezzük kutatómunkánk tapasztalatait. E rövid összefoglalás keretében szeretnénk néhány gondolattal hozzájárulni a nyugat-dunántúli – azon belül is a Vas megyei – *kisvárosok fejlődési-fejlesztési irányaihoz és lehetőségeihez*.

Hipotézisünkben abból indultunk ki, hogy ismertté váltak az EU területi politikájának tervezett új irányai (2000–2006). Ennek során a *súlypont a regionális gondolkodásban áthelyeződik a város (és vidéke) kutatására* (Csatári 1998). Ebben konkrétan is szerepel a „tipikus vidék” központjainak tekinthető *kisvárosok* fejlesztése, elsősorban gazdasági szerkezetük megújítása, illetve *szolgáltatási rendszerük minőségének erősítése*.

Vizsgálati témánk két okból választottuk Vas megyét: *egyrészt azért*, mert még a 20–25 évvel ezelőtti kutatások többsége is az országhatár menti fekvést csak mint kényszerű hátrányt vette tekintetbe (Beluszky 1976; Lackó 1975), míg más vizsgálatok arra hívták fel a figyelmet, hogy valamely terület határ menti fekvése nem jelent szükségszerűen periféria jelleget, bár a két minősítés közötti egybeesés több, mint véletlen (Tóth–Csatári 1983).

Ma viszont arra kell felkészülni, hogy Magyarország az EU határterülete lesz, fontos tehát, hogy a határ menti területek központjai erős kapcsolatokat építsenek ki a szomszédos városokkal. Vas megye történelme mindig is összefonódott ezzel a „kapu” szereppel, a megye nyugati fekvése pedig hol hátrányt, hol előnyt jelentett. Azt figyeltük tehát, *vajon hol helyezkednek el a jövőben a kisvárosok ebben a kialakuló új hierarchiában?*

Másrészt ismert a Vas megyei településállomány aprófalvas jellege, valamint az, hogy település-hierarchiájából hiányoznak a középvárosok, így a *központi funkciókat* ebben az egyedi hierarchiában a *kisvárosok és néhány mikrocentrum* jellegű, *nem városi jogállású település látja el*.

A vizsgálat módszerének megválasztásakor abból a feltevésből indultunk ki, hogy a rendszerváltás óta eltelt évtizedben megszerzett és megtartott pozíciók, amelyek az egyes városok gazdaságának átszervezéséből, funkcióinak bővüléséből jönnek létre, meghatározóak lesznek a jövőben. Ez a várospolitikai átalakulásával is jár (Mészáros 1998). A hagyományos értelmezésű várospolitikai tipikusan belső politika,

döntően a helyi fejlődést szabályozza, a városon kívüli térségre mint csak a pótlólagos erőforrás biztosítására tekint (pl. munkaerőpiac, fogyasztópiac). Az új szemléletű várospolitika viszont széles körű hazai és nemzetközi kapcsolatrendszerre támaszkodik, az önkormányzat tagjaitól és a helyi elitől pedig nyitott gondolkodást, naprakész tájékozottságot és folyamatos megújulási készséget követel meg. Egy olyan adatbázis összeállítására törekedtünk, amelynek ismeretével egy város vezetése vállalkozhat a mindennapi tervezési gyakorlatra, esetleg a település szerepkörének bővítésére és erősítésére.

Általános tapasztalatok

Ahhoz tehát, hogy egy határ menti régió városai milyen mértékben és milyen gyorsan tudnak alkalmazkodni az új folyamatokhoz, célszerű volt megvizsgálni ezen városok erősségeit, lehetőségeit, gyengeségeit, fenyegetettségét. Sikeres kisvárosi átalakuláson – modernizáción – elsősorban azt értjük, hogy a vizsgált kisvárosok az elmúlt évtized városversenyéből győztesen kerültek-e ki, avagy az átalakulás veszteséivé váltak. Ez utóbbiak sem abszolút értelemben vesztesek, rendelkezhetnek olyan adottságokkal, amelyek a későbbiekben előnyt jelentenek számukra. Fontosnak tartjuk ugyanakkor megjegyezni azt, hogy *kisvárosaink között nem volt valódi, „klasszikus” versengés, sok esetben inkább a létükért folytatott versenyfutásról, a fejlődésükhöz szükséges fejlesztési források megszerzésének küzdelméről beszélhetünk.*

Tapasztalataink szerint a kisvárosok tényleges, hosszabb távon jelentkező modernizációjához az alábbi feltételek többségével rendelkezniük kell:

- Képesek gazdasági szerkezetük változtatására. Meglévő infrastruktúrájukat következetesen fejlesztették, ipari parkot hoztak létre, ez mintegy feltétele volt a külső tőke által gerjesztett ipari fejlődésnek. Két példát említünk: közismert történet az, hogy Szentgotthárd fejlődését hogyan alapozta meg az Opel. A város azonban további új befektetőket csábít a magyar-osztrák ipari parkba, amelyet vállalkozói alapon szeretnének működtetni, ezzel is kihasználva azokat a kedvezményeket, amelyeket előnyként élveznek az EU-hoz való csatlakozásig. A másik példa a sárvári stratégiaváltás, ami abból a felismerésből fakadt, hogy nemcsak a gyógyidegenforgalmi fejlesztéseknek van létjogosultságuk, hanem a zöldmezős ipari beruházásoknak is. Az addig domináns, ám válságba kerülő helyi élelmiszer- és gépipar mellé a Sárvári Ipari Parkban kiépítették az elektronikai ipar háttérparát. (Ugyanakkor Szentgotthárd például veszélyhelyzetként élte meg azt, hogy 2000-ben csaknem 300 millió forintot vontak el tőle a központi támogatásokból, mivel a település adóerőssége igen magas.)
- Szolgáltató szektoruk megújul. A bevásárlóturizmus igényes fogadása mellett magas szintű az idegenforgalomra épülő szolgáltatások rendszere, a többi kisvárosnál fejlettebb az egészségügyi ellátás. Példaként említhető Kőszeg törekvése a turistamegtartó képesség növelésére, Sárvár látványos beruházásai a

gyógyidegenforgalomban, Körmend és Szentgotthárd osztrák illetve szlovén bevásárlóturizmusa.

- Fejlődésükhöz lehetőséget jelent, ha nagy értékű környezetet nyújtanak, mégpedig kettős értelemben: egyrészt táji adottságaik vonzóak a szabadidő változatos eltöltése szempontjából, természeti környezetük viszonylag érintetlen, klímájuk kedvező. Másrészt idegenforgalmat vonzó, országos hírű műemléki környezettel rendelkeznek. (Előbbire példa Celldömölkön a Ság-hegyi szőlő- és borkultúra reneszánsza, Vasváron a Hegyhát; egyik esetben sem kell a környezetet szennyező ipari tevékenységgel számolni. Kőszegnek különös vonzerőt jelent a szubalpin klíma és főtérének történelmi környezete, patinás légköre.)
- Külső kapcsolataik dinamikusan fejlődnek, a jövőben jelentőssé válnak. Meghatározó lehet az, ha közúti közlekedési kapcsolatuk kedvező (Sárvár, Körmend), vasúti csomóponti szerepet töltenek be (Celldömölk), illetve, ha határhoz közeli, esetleg határátkelőhöz vezető út mentén fekszenek. Utóbbiak „kapuváros” szerepköre a várható EU-s csatlakozással markánsná válik (Kőszeg, Szentgotthárd). Megfigyelhető, hogy a határon átnyúló városhálózatok formálásában, a kapcsolatok kialakításában szerepvállalásuk egyre aktívabb: nem véletlen, hogy Szentgotthárdon nyitotta meg kapuit a szlovén főkonzulátus.
- Egyre jelentősebb emberi tőkével rendelkeznek. Elsőként a megyében Szentgotthárdon figyelhető meg, hogy a magasan kvalifikált munkaerő a kisváros nyújtotta élet minőségével szemben új, magasabb igényeket támaszt. A város gyengesége az, hogy ma ezt még nem minden tekintetben tudja biztosítani, mert a kisvárosi miliő megújítása nem követte a gazdasági szerkezet megújítását. Sokan ezért Szombathelyről járnak ki dolgozni. Kőszeg és Sárvár helyi társadalma viszont jól példázza, hogy a lakosság képzettsége, szorgalma, nyelvismerete döntő tényező lehet az idegenforgalom növekedésében, a tudásigényes ágazatok megtelepedésében. Az előbbi hosszú távon a város ismertségét növeli, az utóbbi pedig az önkormányzat fogadókészségével, nyitottságával van összefüggésben.

Ezek alapján markáns határvonal a Vas megyei kisvárosok átalakulásában a Rábavölgye, mint térbeli választóvonal. Az ettől nyugatra fekvő kisvárosok – az újonnan várossá nyilvánított speciális helyzetű Csepreg kivételével – alkalmazkodása a megváltozó gazdasági-társadalmi folyamatokhoz gyors volt, sikeres adaptációs képességük alapján fejlődésük előrehaladt, felzárkózásuk a Nyugat-Dunántúl fejlett városaihoz határozott. Egyértelműen sikeres modellt jelent Sárvár fejlődése, amely egyre teljesebb mértékben látja el kisvárosi feladatait, kötődik a megyeszékhelyhez, mint innovációs centrumhoz, és fejlődésében további lehetőséget rejt az ipari park és a gyógyidegenforgalom. Kőszeg és Körmend javuló foglalkoztatási lehetőségekkel rendelkezik, előbbi az idegenforgalom, utóbbi a sikeres ipari alkalmazkodása révén egyre magasabb lakossági jövedelmeket ér el. Szentgotthárd helyzete ipari parkja, valamint az autógyár szervező-fejlesztő hatása révén mára stabilizálódott. A Rábától délre és keletre fekvő Vasvár és Celldömölk viszont problematikus kisvárosok, a vállalkozások terjedése lassú, a lakosság jövedelemszintje alacsony, és

komoly gondot jelent a foglalkoztatási helyzet is. Ezek a kisvárosok kevés versenyelőnnyel rendelkeznek a többiekhez képest, lemaradásuk tehát prognosztizálható a jövőben.

A városi térkapcsolatok bővülése

A Vas megyei kisvárosok térkapcsolatai két irányban is kimutathatók: egyrészt a város és hazai vonzástérsége között, másrészt az országhatáron túlra mutató irányban, utóbbiak főleg a határ menti térségekben erősebbek.

A kisvárosok és hazai vonzástérségük közötti belső kapcsolatok erőteljesen gyengültek az elmúlt években. Így képtelenek voltak arra, hogy a városi szerepkörből adódó központi funkcióikkal vidékük valódi térségellátó centrumaivá váljanak. A hiányos központi funkciók miatt a lakók ügyeik egy részét nem tudják helyben, a kistérségben elintézni, ráadásul a mikrotérségek települései számára központjaik csak nehezen érhetőek el, holott a vidék jelentős számú munkaerőt nyújt, és a vidéki népesség is fogyasztója a város gazdaságának. Mindez végső soron a vidéken élők életkörülményeit rontja. Szükséges tehát a központi funkciók megerősítése, a térségellátó szerepkör növelése, miközben ezzel együtt javítani kell a kistelepülések alapellátottságát is (Csapó–Kocsis 1997).

A konkrét feladatok a következők:

- Kőszeg esetében törekedni kell a Szombathely–Kőszeg agglomerálódó övezet egységes, összehangolt fejlesztésére.
- Sárvár térkapcsolatait erősíteni kell mind a megyeszékhely, mind Celldömölk irányába, így hosszú távon egy innovációs folyosó központi tagjává válhat a város. Ehhez növelni kell műszaki, kommunális és kulturális térségellátó és -szervező szerepkörét is. Kistérségének északi fele városi hiányos, itt Répcelak át tudja vállalni térsége központi szerepkörét.
- Körmend tercier funkcióinak erősítésével Vas megye déli szubcentrumává válhat. Jelenleg központi szerepkörét gyengén látja el kistérsége elmaradott déli részén, ezért ott szükséges Nádasd mikrotérségi centrumhelyzetét megerősíteni.
- Szentgotthárd térségszervező, -ellátó szerepkörét különösen a Vend-vidék aprófalvainak irányába kell növelni. A kisváros tercier szolgáltató funkcióinak javításával csökkenthetők a Rába-völgye és a Vend-vidék közötti fejlettségbeli különbségek is.
- Csepreg belső térkapcsolatait egyaránt javítani kell Kőszeg és Sárvár irányába, külső kapcsolatainál pedig figyelembe kell venni a Győr-Moson-Sopron megyei Répce menti és Kavicsstakaró KTT településeinek és a Dél-Rábaköznek a fejlesztési elképzeléseit.
- Celldömölk központi funkciói nem fedik le a Kemenesaljai Kistérség északi mikroterét, ezért ott erősíteni kell Ostffyasszonyfa mikrotérségi centrum jelle-

gét, valamint a városnak koordinálnia kell Vas, Veszprém és Győr-Moson-Sopron megye vonzáskörzetére vonatkozó fejlesztési terveit és elképzeléseit.

- Vasvár központi funkciói hiányosak, ezért térségellátó szerepköre gyenge. A Hegyhát lakói ügyeik jelentős részét a megyeszékhelyen tudják csak elintézni. El kell érni, hogy a város igazi szervező központjává váljon a vidékének.

Vas megye a Trianoni béke döntésének következtében jelentős területi veszteségeket szenvedett. A felsőöri (Oberwart) és a németújvári (Güssing) járás szinte teljes területe, valamint a szentgotthárdi járás gyanafalvi (Jennersdorf) része és a kőszegi járás nyugati része Ausztriához, a muraszombati (Murska Sobota) járás Szlovéniához került. A kistérségi kapcsolatok e döntés után nem szakadtak meg teljesen, leszámítva az államszocializmus diktatórikus időszakát. Így más (elsősorban keleti és déli) határ menti térségekkel ellentétben itt a szunnyadó kapcsolatok aktivizálására sokkal nagyobbak a potenciális esélyek. Ez történhet települések és települések között (városszövetség), illetve több települést összefogó térségek között (térségi együttműködés).

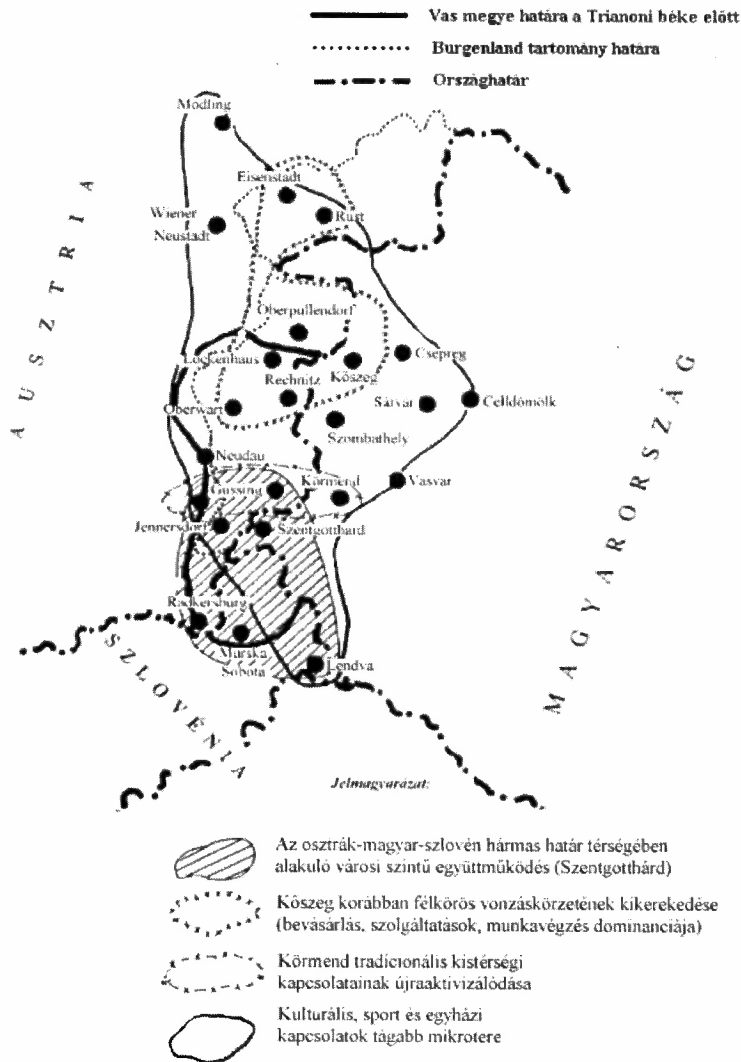
A jelenleg működő határ menti kapcsolatokat elsősorban a bevásárlás, a munkavégzés és a kulturális kapcsolatok éltetik. Ezek alapján markánsan kirajzolódik egy Szentgotthárd, Jennersdorf, Fürstenfeld, Bad Radkersburg, Murska Sobota, Lendva által határolt városi szintű együttműködés, amelyhez északon kapcsolódik a Körmen-Güssing-Fürstenfeld mikrotérség. Megfigyelhető Kőszeg hagyományos kapcsolatainak újraéledése is, ezáltal újra teljessé válik a város korábban félkörre torzult vonzáskörzete. Látható azonban, hogy még a lazább és tágabb kulturális, sport és egyházi kapcsolatok sem lépik túl jelentősen a történelmi Vas megye nyugati határait (*1. ábra*). Tapasztalataink szerint tehát bő egy évtized alatt már érzékelhető a Vas megyei kisvárosok térkapcsolatainak átfordulása nyugati irányba, de ezek mélysége nem haladja ma még túl Burgenland határait.

A kérdőíves felmérésen alapuló becsléseink szerint Vas megye kisvárosaiból 100–150 fő jár át a jelzett településekre dolgozni, míg az időszakosan ingázók száma 300–350 főre tehető. A magyar munkavállalók szívesen vállalnak feketemunkát is, mert nagyok a jövedelemkülönbségek a két ország között. A határ menti ingázókról a két ország 1998-ban kötött egyezményt, eszerint 550 munkavállaló napi ingázásában állapodtak meg kölcsönösen. Vas, Zala és Győr-Moson-Sopron megye idővel azonban bővíteni szeretné ezt a keretszámot. Megnehezíti viszont a feketemunka visszaszorítását az, hogy az osztrákok éppen a tipikusnak mondható szakmákban nem fogadnak továbbra sem magyar munkavállalókat: nem kaphatnak például engedélyt a kőművesek, az építőipari segéd munkások, a textil- és vasipari szakmákban dolgozók. A burgenlandiak elsősorban az idegenforgalomban és a mezőgazdaságban szeretnék alkalmazni a határ menti magyar munkavállalókat.

A vázolt kapcsolatok kereteit a jövőben bővíteni szükséges, ezzel magasabb szintre kell emelni a mostani határ menti együttműködések. Ennek része a fejlesztési tervek összehangolása, a közlekedési hálózat jobb kiépítése, a meglévő természeti adottságok együttes hasznosítása, a turizmus összehangolása.

1. ÁBRA

*A történelmi kistérségi kapcsolatok aktivizálódása
(Activation of the Historical Connections between the Small Regions)*

Forrás: Saját szerkesztés.

Bővíteni kell az oktatás és a képzés rendszereinek megismertetését, az egészségügyi ellátás kölcsönös hasznosítását, a kulturális programokat. Mindez jelentősen befolyásolja a határ két oldalán élő lakosság életkörülményeit, és szorgalmazni kell, hogy ezeknek a kezdeményezéseknek az élére a magyar kisvárosok álljanak. Így jelentős előnyük származhat a kapcsolatokból. Az előnyök egyrészt bővülő kapcsolatokat és egyre szélesebb ismertséget jelentenek, másrészt új források nyílnak meg a kisvárosok előtt azáltal, hogy éppen az együttműködések által közelebb jutnak a határ menti térségfejlesztésre rendelkezésre álló EU pénzekhez.

Összegzés

Véleményünk szerint a kisvárosok lehetőségei a rendszerváltás óta eltelt egy évtizedben nőttek, és ez a tendencia a jövőben várhatóan folytatódni is fog. Az önkormányzatiság bevezetése ugyanis átszabta a települések életpályáját meghatározó kereteket, mindez párosulva a piaci viszonyok meggyökeresedésével alapvetően meghatározta a települések közötti kapcsolatokat, és a kisvárosokat is érintő városverseny elindulásához vezetett. A kisvárosok nagysága lehetővé teszi számukra a sokszínű funkció-összetétel kialakulását, differenciált intézményrendszerük működtetését. Ugyanakkor még elég kicsik ahhoz, hogy polgáraik számára átfoghatóak, belakhatóak legyenek. A civil szférában kedvező szerveződési folyamatok kezdődtek. Az önkormányzati rendszer a korábbi évtizedekhez képest jóval nagyobb lehetőséget biztosított a lokálpatriotizmus kibontakozásához, ami számos helyi és helyzeti energia kihasználását teszi lehetővé. Nagyságuk a garancia arra is, hogy a helyi politikában jól működjön a közvetlen ellenőrzés a mindenkori városvezetés fölött. Mindezzel együtt az egyes városban megélhető élet minősége nagyban különbözik, és ez a differencia szerintünk erősödni fog. Lényeges differenciáló tényező ugyanis közlekedési helyzetük, a megszerzett és ma is működtetett közigazgatási funkcióik, valamint gazdasági teljesítményük mértéke. Megítélésünk szerint szerepük egyre fontosabb a szolgáltatási funkciók ellátásában is (pl. pénzügyi, biztosítási szolgáltatások).

E szolgáltatási szerepkörök segítségével néhány város speciális funkciója révén nagyobb – esetleg regionális – jelentőségre tehet szert (pl. a határ menti fekvésű kisvárosok kapuváros jellegű szerepe, politikai, kulturális vagy idegenforgalmi szerepkörök).

Az átalakulás éveiben különösen fontosak – sőt felértékelődtek – a kisvárosok megfelelő tradíciói, az, hogy milyen intézményrendszert örököltek, ezeket megtudták-e tartani, sikerült-e őket modernizálni.

Külön odafigyelést igényelnek a kisebb lélekszámú központok: ezek közvetlen környékük számára ellátják ugyan kisvárosi szerepkörüket, de funkció választékuk meg lehetőségen kicsi. Ezért a szolgáltatások terén erősebb lakosságuk kiszolgáltatottsága.

Irodalom

- Beluszky P. (1976) Területi hátrányok a lakosság életkörülményeiben. (Hátrányos helyzetű területek Magyarországon). – *Földrajzi Értesítő*. XXV. 301–312. o.
- Csapó T.– Kocsis Zs. (1997) *Vas megye területfejlesztési koncepciója*. Szombathely, MTA RKK NYUTI VMKCS.
- Csatári B. (1998) Az Alföld és az új európai területfejlesztési perspektívák. – *Tér és Társadalom*. 4. 1–19. o.
- Lackó L. (1975) Magyarország elmaradott területei. – *Földrajzi Értesítő*. XXIV. 243–269. o.
- Mészáros R. (1998) Városfejlesztési dilemmák Szegeden – történelmi háttérrel. – *Tér és Társadalom*. 1–2. 127–162. o.
- Tóth J.– Csatári B. (1983) Az Alföld határ menti területeinek vizsgálata. – *Területi Kutatások*. 6. 78–92. o.

THE SOCIAL GEOGRAPHICAL OUTLINE OF PROVINCIAL TOWNS' MODERNIZATION IN VAS COUNTY

TIBOR LENNER

In my essay I surveyed how the provincial towns of a border region accommodated to the new progression that took place after the political transformation. I also examined the strengths, weaknesses, opportunities and threats of the development of these towns. I looked into the successful alteration (modernization) and whether the examined towns were winners or losers of the transformation. However, the latter towns may possess conditions which may later give them an advantage. At the same time it is important to note that among our small towns there was no real competition. In many cases they competed for their existence and wanted to obtain developmental sources instead.